

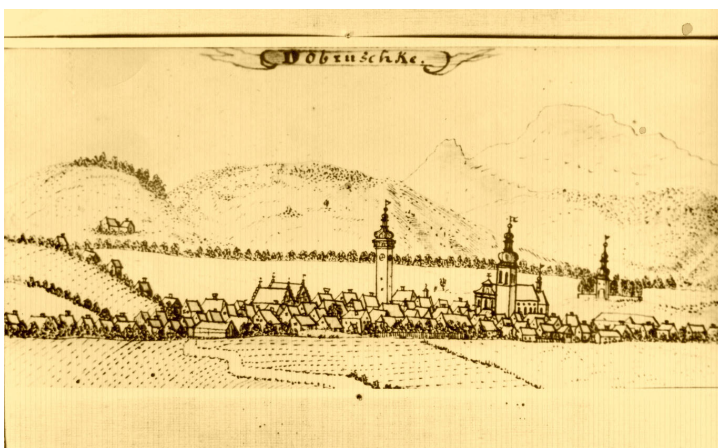
Renesanční radnice

Uprostřed náměstí, v místě, kde se od pradávna křížily dvě obchodní cesty procházející Dobruškou, stojí nejvýznamnější dominanta města – radnice. Za více než čtyři staletí své existence se radnice stala městským symbolem. V jejím bezprostředním sousedství, či přímo v ní, se odehrály všechny události podstatné pro život a historii města.

*

Městská samospráva

První písemnou zprávu o existenci Dobrušky máme z roku 1320. Město se nám v ní představuje již jako hotové a sebevědomé sídlo. Tak sebevědomé, že si dokonce na obranu svých výsad troufá jít do sporu se svou feudální vrchností. A není bez zajímavosti, že z tohoto sporu vychází vítězně. Lenní pán města, Mutina z Dobrušky, potvrzuje měšťanům právo vařit pivo a zprošťuje je břemene robotních prací. V listině se mluví o Dobrušce jako o městě obehnaném hradební zdí. Je také nepochybné, že již v této době existovala městská samospráva.

Nejstarší pohled na Dobrušku na tzv. Wernerově vedutě

Městské výsady byly podstatně rozšířeny v roce 1364 Mutinovým synem Sezemou, který toho roku udělil Dobrušce tzv. práva hradecká čili magdeburská, mezi něž mj. patřilo i právo hrdelní, o němž je podrobněji pojednáno na jiném místě. Tím se Dobruška zařadila mezi středověká města, která, byť poddanská, byla vybavena poměrně značnými samosprávnými pravomocemi.

Dobruška po požáru 1866 na fotografii Josefa Archleba

Výhodou Dobrušky bylo navíc to, že byla přirozeným spádovým střediskem dosti rozsáhlé části Orlických hor a Podorlicka. Již uvedená poloha na křižovatce obchodních cest byla zřejmě jednou z nejdůležitějších příčin samotného vzniku města jako tržního střediska. Město pravděpodobně tvořilo i důležité zázemí procesu kolonizace této části Orlických hor.

Hospodářský význam Dobrušky silně vzrostl po husitských válkách. Koncem 15. století se pánem celé oblasti stává rytířský, později panský rod Trčků z Lípy. Trčkové postupně budují rozsáhlé a mocné východočeské dominium, jehož vzestup vrcholí v prvních desetiletích 17. století a končí pádem tohoto jednoho z nejmnocnějších rodů v království ve třicátých letech. Ekonomickým střediskem

jejich opočenského panství se stává právě město Dobruška, jehož hospodářská privilegia jsou postupně značně rozhojňována.

Idyla u radnice na počátku 20. století

Jména natož pak další údaje o představitelích městské samosprávy v těchto nejstarších obdobích neznáme. Podle výsledků jejich práce však muselo jít o lidi schopné, s nemalým organizačním talen-

tem. Do svých funkcí byli vrchností jmenováni. V čele městské samosprávy stál primátor s jedenácti konšely, kteří se každý měsíc střídali v úřadu purkmistra. Kromě toho byli další měšťané ve funkcích policejních (rychtář), kontrolních čili dohlážitelských apod.

Návštěva prezidenta T. G. Masaryka v roce 1926

Velký hospodářský a politický vzestup zažilo město ve druhé polovině 16. a na počátku 17. století. V té době bylo tak bohaté a ekonomicky silné, že je nemohl ohrozit ani katastrofální požár, který 30. srpna 1565 zničil během půlhodiny 76 domů, radnici, pivovar, špitál, šatlavu a jedenáct stodol. Měšťané se z následků požáru velmi rychle vzpamatovali a paradoxně zřejmě ohnivý živel urychlil přestavbu města do renesanční podoby. V této době také vyrůstá reprezentativní budova radnice, jejíž věž měla do daleka hlásat slávu a bohatství dobrušských měšťanů.

Mezi prvními známými představiteli městské samosprávy zvláště vyniká výrazná osobnost Jana Davidů. Stál v čele města v letech, která patřila k těm nejtěžším a nejsložitějším v celé jeho historii. Ve dvacátých letech 17. století se město nachází na prahu

hospodářského úpadku, který byl důsledkem nejdelší války našich dějin – války třicetileté. K problémům hospodářským se přidružily složité peripetie vývoje duchovního: začíná éra násilné rekatolizace našeho tradičně protestantského kraje.

U radnice v květnu 1945

Jan Davidů spolu s ostatními, kteří vedli městskou samosprávu, neřešil již otázky dalšího rozvoje, ale otázky, jak v nelehké situaci přežít. Protikatolický odpor nakonec vrcholí v ozbrojeném povstání v únoru a březnu 1628. Jako jediné z podorlických měst se jej zúčastnila Dobruška. Zdá se, že právě Jan Davidů nebyl z těch, kteří patřili k horlivým podporovatelům rebelie. Zřejmě ho k tomu vedla tíha odpovědnosti, kterou cítil za osud města a jeho obyvatel. Po

porážce povstání však vynaložil veškerý svůj vliv, diplomatický um a vyjednávací obratnost, aby důsledky dopadající na město co možná nejvíce zmírnil. V roce 1630 spolu s ostatními konšely statečně odpověděl opočenské vrchnosti, že se dají raději uvěznit, než aby na zaplacení poplatků a kontribuce připravili sousedy o poslední peníze.

Návštěva arcibiskupa Berana v roce 1947

Jak trpké muselo být pro městskou představenost privilegium císaře Ferdinanda II., který městu vrátil všechny výsady jako odměnu za přestoupení k církvi římskokatolické. O formálnosti tohoto kroku svědčí i list dobrušského děkana, jenž si ještě v roce 1650 stěžuje, že „...sám primátor s ostatními všemi z města ... jsou samí husité zjevní.“

Statečnost prokázala i další generace představitelů města, která roku 1666 odmítla krajským hejtmanům používat v úředním písemném styku německý jazyk: „... My českými právy od mnoha let se řídíme a jazyk německý neznáme...“

Rekatolizačnímu úsilí vzdorovali dobrušští měšťané ještě v následujícím století. V roce 1733 započal královéhradecký sochař

Ondřej Decker práci na soše sv. Františka Xaverského, první plastice mariánského sloupu pro Dobrušské náměstí. Rozpracovanému dílu někdo v noci urazil nos a kámen provokativně položil na sochu. Šlo evidentně o protikatolický náboženský protest umocněný tím, že zobrazovaný světec byl jezuita. Otcové města sice zahájili vyšetřování, ale to bylo vedeno tak liknavě a nedbale, že pachatel nebyl nikdy dopaden a celá aféra zapadla do ztracena. Není jistě bez zajímavosti, že jedním z konšelů byl Mikuláš Doubrava, u něhož proslulý jezuitský misionář Antonín Koniáš provedl domovní prohlídku, našel „kacířské“ knihy a jejich majitele nechal odsoudit jako tajného evangelíka.

Stalo se tak půl roku poté, kdy na opočenském panství došlo k otevřenému vystoupení za svobodu náboženského vyznání. Rebelanti přitom žádali vydání kostelů pro evangelické bohoslužby, mezi nimi i kostela sv. Ducha v Dobrušce, zřejmě pro zdejší tajné evangelíky. Jen pár let předtím, roku 1726, uprchli z Dobrušské šatlavy Mikuláš Řemínek ze Šonova a Jan Rajman z Jeníkovic, exulanti, tajně nosící do Čech zakázané evangelické knihy. 1734 pak uprchl ze žaláře evangelík Jan Hlaváček z Jeníkovic.

Moudrou toleranci prokázala Dobrušská městská samospráva i vůči Židům. Aby splnila císařské nařízení o vytvoření ghatt, vyčlenila pro ně několik domů na dnešním Šubertově náměstí, kde byla segregace Židů od křesťanských spoluobyvatel víceméně formální. Neúspěšná byla v tomto směru i stížnost královéhradeckého biskupa, kterého mrzelo zejména to, že křesťanská a židovská mládež vyrůstá pospolu a v přátelských vztazích. Za tiché podpory opočenské vrchnosti se Dobrušské samosprávě podařilo své židovské sousedy uhájit.

Závěr 18. a první polovina 19. století je obdobím, pro které se v našich dějinách vžil název doba obrozenecká. Dobruška byla jedním z center vlasteneckého hnutí. Nejpopulárnější osobností, která se natrvalo zapsala do českých dějin i do dějin české literatury, se stal (především díky románovému zpracování svých osudů v díle Aloise Jiráska „F. L. Věk“) Dobrušský vzdělaný kupec František Vladislav Hek.

Ve společenské hierarchii patřil Hek k předním osobám ve městě. Pracoval také jako radní protokolista, zastával funkci školdo-

zorce a byl mu dokonce nabízen úřad purkmistra. Ale pro svůj niter-
ný odpor k formálním projevům zbožnosti nabídnutou poctu odmítl.
Purkmistrem však byl v letech 1813-1815 jeho bratr Josef Alois Hek.

Černá vlajka na radnici v srpnu 1968

To bylo ovšem již po provedené reformě samosprávního říze-
ní, jíž se v roce 1793 ustavil v Dobrušce regulovaný magistrát IV.

třídy. Ten fungoval až do roku 1850, kdy bylo zavedeno obecní zřízení. V čele města stál starosta a městská rada. Tato reforma přežila s určitými nezbytnými úpravami téměř celé století – až do roku 1945.

Modlitba biskupa Otčenáška v prosinci 1989

Prvním starostou města se stal v letech 1850-1852 Antonín Schwarz, který již předtím po dlouhé období (1822-1845) zastával funkci purkmistra. Mimo jiné byl iniciátorem a autorem první skutečně městské kroniky.

V letech 1865-1886 zastával starostenský úřad dobrušský pekař František Laichter. Rok po svém nástupu byl nucen řešit mimořádně složitou situaci, vzniklou válečným konfliktem mezi Rakouskem a Pruskem. Dobruška byla sice poněkud stranou, ale přesto stále ještě v operační oblasti vojenských jednotek. A tak muselo město nést svůj podíl na ubytování a živění vojsk. Nejprve rakouských a po prohrané bitvě u Náchoda pruských. Vztah mezi vojáky a civilními obyvateli města byl pravděpodobně dosti napjatý, a tak musel starosta Laichter zřejmě vynaložit nemálo sil, aby nedošlo k takovým konfliktům, které by ve svých důsledcích ohrožovaly celé město. Zvláště složitá situace nastala po přepadení pruského vojenského tábora ozbrojenými křovickými vesničany.

Ještě si město ani pořádně nevydechlo po ukončení prusko-rakouské války, když je 7. října 1866 postihla další pohroma. Obrovský požár zničil 81 obydlí, radnici a pivovar. Jedna osoba zahynula a 211 rodin zůstalo bez střechy nad hlavou. Vzniklé materiální škody byly odhadovány na obrovskou sumu 400 000 zlatých.

3. listopadu se vydal starosta Laichter do Josefova, kde právě dlel císař František Josef I., aby panovníka požádal o pomoc pohořelému městu. U sebe měl fotografii Dobrušky po požáru, kterou zhotovil místní talentovaný lučebník (chemik) Josef Archleb. Možná i pohled na zničené město přiměl císaře, že na obnovu určitý obnos uvolnil.

Laichtera tehdy jistě ani nenapadlo, že to bude právě autor oné fotografie, který ho za dvacet let zbaví starostenského křesla. Archleb byl typickým představitelem gründerského podnikatele, který jde tvrdě a nekompromisně za svým cílem. Se svými příznivci rozhýbal dosud stojaté vody maloměstského života a radikálně se chopil politické moci s cílem přeměnit Dobrušku na moderní průmyslové město.

Za Archlebova starostování (1887-1897) se uskutečnily dvě krajinské hospodářsko-průmyslové výstavy (1889 a 1892) a došlo ke skutečné aktivizaci průmyslové podnikatelské činnosti. Archleb se aktivně účastnil spolkového života a podporoval jeho rozvoj. Byl mecenášem studií začínajícího malíře Františka Kupky. Za Archlebovy éry udržoval živé kontakty s městem a jeho divadelními ochot-

níky ředitel Národního divadla v Praze, dobrušský rodák František Adolf Šubert. Velkorysý Archlebu v rozmach sice skončil zruinováním obecních financí, ale základy průmyslového rozvoje již nemohly být zničeny a měly své další pokračování.

Navázal na ně například Jan Burian, starosta města v letech 1919-1923, jehož přičiněním je Dobruška od 1. listopadu 1908 spojena se světem železniční tratí. Za Burianova starostování se Dobruška také stala prvním českým městem, v němž byl (byť na základě mylné informace) vyhlášen konec Rakousko-Uherska již 5. října 1918.

13. července 1926, za starostování Josefa Vaňka (1923-1929), poctil Dobrušku při své cestě severovýchodními Čechami svou návštěvou první prezident Československé republiky T. G. Masaryk se svým doprovodem, v němž byl mj. ministr zahraničí a pozdější Masarykův nástupce v presidentské funkci Edvard Beneš.

Úplně jiné starosti měl Josef Vaněk ve svém dalším funkčním období, které připadlo na léta 1931-1939. Ohrožení republiky Hitlerovým Německem bylo v naší příhraniční oblasti zvláště aktuální. Do Dobrušky přišla stálá vojenská posádka a ze strany města bylo třeba vykonat mnoho práce na úseku civilní obrany. Se zánikem republiky odešel v roce 1939 ze své funkce i starosta Vaněk.

V období tzv. Protektorátu Čechy a Morava zastával úřad starosty Dobrušky Hugo Matyáš. Jeho postavení i postavení celé městské rady bylo nadmíru choulostivé. Museli velmi citlivě lavírovat mezi tlaky německých okupačních nařízení a mezemi, které jim určovalo jejich svědomí a vědomí příslušnosti k ujařmenému českému národu. Tak jako mnohým jiným ve stejné situaci se i Matyášovi podařilo v této nelehké úloze dobře obstát.

Nová etapa městské samosprávy přichází v roce 1945. Obecní zřízení bylo zrušeno a nahrazeno systémem národních výborů. Po nástupu totalitního komunistického státu byla celá organizace důsledně centralizována. Pravomoci místních zastupitelských sborů byly důkladně zredukovány, takže přestaly rozhodovat nejprve o důležitých a nakonec i o nepodstatných otázkách. V éře tuhé centrálního direktivního řízení bylo věru nepatrně prostoru pro samostatnost a iniciativu. A tak komunističtí předsedové národního výboru

byli jen převodním kolečkem v systému dirigování života společnosti ústředím komunistické strany a jeho krajskými, okresními a místními filiálkami. Zvláště výraznou představitelkou tohoto období byla Marie Čtvrtečková, předsedkyně dobrušského národního výboru v letech 1950-1953.

Slavnostní předání praporu městu Dobrušce v roce 1995

Její nástupci, ať již to byl Rudolf Štandera (1954-1960 a 1971-1979), Bohuslav Skočdopole (1961-1971), Bedřich Jirsa (1979-1985), či zejména Karel Joukl (1985-1990), dokázali při využití mnohých mezer v tomto systému vybudovat ve městě mnoho nového. Sám systém komunistického centralismu byl postupně naleptáván a otevíral určité, byť nevelké možnosti rozvoje komunální sféry. Tak byly v Dobrušce vybudovány moderní školy, nové kino, či krytý bazén. Na druhé straně došlo necitlivými stavebními zásahy k likvidaci podstatné části historického jádra města a ke znehodnocení vzhledu městské architektury novými nevkusnými sídlišti a betonovým monstrem obilního síla, navíc tak postavenými, že z mnoha

stran zakrývají pohled na základní stavební dominantu města – na radnici.

Éra totalitního státu přes veškerou snahu neudusila ani kulturní a společenský život. Leckdy za složitých podmínek hrály party nadšenců ochotnické i loutkové divadlo, přežil i ženský pěvecký sbor Vlasta, byť i za cenu rozšíření repertoáru o budovatelské revoluční písně. Při sebemenším náznaku uvolnění těsného ideologického krunýře (např. v šedesátých, či osmdesátých letech), docházelo k bezprostřední reakci v repertoáru kulturních vystoupení.

Na konci roku 1989, kdy se totalitní stát rozpadl, bylo nutné nahradit dosavadní nefunkční centrálně řízený systém. Svobodnými volbami v roce 1990 byla obnovena obecní samospráva. Prvním starostou Dobrušky v této nové epoše se stal Vladimír Zrzavý, kandidát Občanského fóra.

*

Budova radnice

Radnice byla vždy symbolem města a jeho práva řídit své věci veřejné. Původní radní dům však nestál uprostřed náměstí. Až do počátku druhé poloviny 16. století sloužil jako sídlo městské samosprávy dům čp. 14 na dnešním náměstí F. L. Věka. Patřil k nejvýstavnějším domům ve městě. Stál na nároží u Vodní brány a byl také jedním z největších v celé tehdejší Dobrušce. Sklepení tohoto domu svědčí svými rozměry a uspořádáním o tom, že sloužila jako vězení. V zadním traktu uzavírala dům městská zeď, která byla součástí středověké fortifikace Dobrušky.

Rozlehlé náměstí sloužilo již od počátku města jako tržní prostor a tuto svoji funkci si zachovalo až do našich dob. Bylo vždy ústředním bodem města, a proto také stavba nové radnice, k níž se přistoupilo po požáru roku 1565, byla situována do těchto míst. Ke zvýraznění dominantního postavení radniční budovy přispělo i její centrální umístění v tržním prostoru náměstí.

Nová radnice byla stavbou skutečně reprezentativní. Její vysoké architektonické kvality byly i výsledkem účasti vlašských stavitelů opočenského zámku, za něž recipročně poskytlo město trčkov-

ské vrchnosti peněžní půjčku. Nejvýraznější stavební součástí radnice byla 45 metrů vysoká hranolovitá věž, která se stala novou dominantou nejen městské architektury, ale celé okolní krajiny.

Budova je nádhernou ukázkou měšťanské renesanční architektury. Vyrostla na čtvercovém půdorysu, který je dále rozdělen na čtyři pole. Jedno z nich tvoří základ tělesa radniční věže. V přízemí byla použita klenba křížová, v patře a věžní části většinou valená klenba s výsečemi. Dnešní ploché stropy jsou výsledkem četných pozdějších přestaveb.

Jednopatrová budova vlastní radnice je opatřena sedlovou střechou krytou keramickými taškami bobrovkami. Obě průčelí jsou ozdobena renesančními volutovými štíty ve tvaru obráceného „S“. Šestipatrová věž z kamenného zdiva je členěna dvěma římsami. Arkádový věžní ochoz je lemován pískovcovými kuželkami a sloupy.

V rozích pod balustrádou vyčnívají zoomorfní kamenné dešťové chrlíče. Celá stavba je opatřena hladkou štukovou omítkou. K severní straně je připojeno vnější kamenné schodiště vedoucí do patra.

Věž je ukončena bání, jejíž původní podobu neznáme. Tvar vrcholku věže zřejmě doznal v průběhu více než čtyř staletí největšího množství změn. Pravděpodobně po požáru v roce 1702 byla věž opatřena pozlacenou cibulovitou kupolí, jak ji vidíme na Wernerově vedutě Dobrušky z poloviny 18. století. Po požáru roku 1806 byla postavena provizorní stanová střecha a konečně po posledním ohni v roce 1866 jehlan s nízkou bání, která ze čtvercového půdorysu přechází v osmiúhelník. Jde vlastně o historizující reminiscenci slohu

Ludvíka XVI. Na vrcholku je větrná korouhev ve tvaru lva s letopočtem 1862. Pod korouhví je asi metr vysoká makovice z pozlaceného plechu.

Radnice byla v minulosti častokrát stavebně upravována a měněna. Zpravidla se tak stávalo následně po požárech, které zničily její dřevěné části. Tak došlo v 18. století k částečné barokizaci budovy, zejména ve štítech. Ve východním štítu je od roku 1867 městský znak, ovšem s opačně jdoucími pruhy, opatřený heslem „Lex civium dux“ (zákon vůdcem občanů).

Radniční věž je opatřena ciferníky hodin, které byly pravděpodobně součástí stavby již od jejího vzniku, i když do roku 1861 pouze směrem do dnešních ulic Opočenské a Kostelní. V roce 1774 byly pořízeny nové hodiny, poprvé opravované v roce 1807. Hodinový stroj byl vyměněn za výrobek hodináře Janaty z Poděbrad v roce 1867. Janatův stroj sloužil až do poslední opravy v osmdesátých letech 20. století, kdy byl nahrazen strojem na elektrický pohon.

Od sedmdesátých let 16. století do roku 1866 stával v sousedství radnice pivovar. Již od poloviny 19. století byl však stavěn nový v Křovické ulici. Počátkem 19. století se na pivovarské spilce hrála první česká ochotnická představení. Mezi radnicí a pivovarem stával městský dvůr, který rovněž zanikl po požáru 1866. Od roku 1962 stojí v těchto místech socha F. L. Věka, dílo dobrušského rodáka, akademického sochaře Josefa Adámka.

Dobrušské náměstí se původně svažovalo více než dnes, přibližně od strany, kde stávala Solnická brána, ke straně, kde stávala brána Vodní. Dnešní vyrovnaní je způsobeno navážkami a terénními úpravami. Poblíž radnice býval také rybníček. Vodní plocha byla vůbec vždy tradiční součástí náměstí. Nejstarší známá kašna byla postavena roku 1609. V roce 1672 byla pořízena kašna nová, z dubových fošen, a zároveň byl zavezen rybníček před radnicí. V roce 1773 nahradila dřevěnou stavbu kašna kamenná, která byla zrušena roku 1904. Nynější žulová koule, otáčející se na vodním polštáři, byla instalována při úpravách náměstí a vytvoření pěší zóny v roce 1995.

Proměny radnice v 19. století na obrázcích Aloise Beera

Od druhé poloviny 19. století začala radnice nedostačovat svou kapacitou rostoucím potřebám Městského úřadu. Jednou z možností řešení byla přístavba, rozšiřující prostory historické budovy. Jeden z těchto návrhů, řešící spíše vzhled než skutečné rozšíření objektu, zpracoval i zakladatel první odborné sklářské školy v Čechách (v Kamenickém Šenově), dobrušský rodák, malíř Jan Dvořáček. Návrh, pocházející ze závěru 19. století, uvažoval o radikální změně vzhledu radnice s využitím doznívajících historizujících slohů.

Velmi vážně se o přestavbě radnice uvažovalo ve třicátých letech 20. století. Architekt ing. Miloš Grünzweig předložil studii na změnu interiérů i exteriérů stavby, která by znamenala úplný odklon od původního renesančního slohu objektu a setření jeho historické tváře. Tento ani jiné návrhy nebyly realizovány.

Významný dobrušský starosta Josef Archleb

Počínaje rokem 1867 byly do věžní makovice ukládány schránky se zprávami o opravách radnice a s informacemi o městě. Nejstarším je dokument ze 3. srpna 1867, popisující situaci v Dobrušce od roku 1865 do roku 1867. Z téže doby je záznam o opravě radniční věže (srpen 1867). Ze 13. července 1893 pochází zápis o opravě hromosvodu. 17. červnem 1925 je datován další zápis o opravě radnice. Nový kabát dostala radnice i v letech padesátých. Poslední dokumenty, vztahující se k opravě radnice, byly do věžní schránky uloženy 20. května 1985. Ojedinělým a zvláštním dokumentem je tzv. Pamětní list s datem 19. června 1925, který v samostatném pouzdru uložil do makovice městský strážník Karel Meisner

bez vědomí oficiálních představitelů města. Ve svém listu velmi tvrdě kritizoval tehdejší poměry ve městě, zejména nečestné jednání úředníků, sobectví a korupci.

*Interiér radnice obohatila nejstarší městská památka,
kamenná románská křtitelnice*

Naposled byla budova radnice opravována v osmdesátých letech, přičemž oprava skončila až na počátku let devadesátých. Přestože oprava trvala celé jedno desetiletí, byla z řady aspektů provedena velmi nekvalitně. Při této opravě došlo ke značným změnám v interiéru objektu. Bylo vybudováno nové vnitřní schodiště, spojující přízemí s obřadní síní v prvním poschodí. Došlo k výraznému zásahu do půdorysných dispozic přízemí. Rekonstrukce oddělila plně provoz obřadní síně od turisticky využívaných prostor věže. Od vchodu z vnějšího schodiště byla odstraněna pamětní deska s bustou Václava Hončla, zakladatele Komunistické strany Československa v Dobrušce popraveného nacisty, dílo Josefa Adámka z roku 1960.

Jak radnice sloužila

Bohatá historie Dobrušky s sebou přinášela i některé změny ve způsobu využívání městské radnice. Některé původní funkce byly potlačovány nebo dokonce zanikaly. Naopak se objevovaly nové způsoby využití, ať již dočasného nebo trvalého charakteru.

Radnice byla postavena především jako sídlo městské samosprávy. Vzhledem k tomu, že Dobruška byla hospodářským střediskem velké části východočeského dominia podnikavých Trčků z Lípy, měli i oni zájem, aby radní budova města byla na dostatečně důstojné úrovni. Reprezentativní funkce se projevila jednak v umístění, jednak ve velikosti a architektonické výzdobě stavby.

Výškou své věže nepatří dobrušská radnice k největším v Čechách. Avšak vzhledem k tomu, že město je umístěno v kotlině, je radniční věž viditelná ze značně vzdálených míst a naopak lze z jejího ochozu přehlédnout několik desítek kilometrů vzdálenou čáru obzoru. To mělo značný význam i pro obranu města, protože bylo možno včas zpozorovat blížícího se nepřítele. Nic na tom nemění ani skutečnost, že Dobruška nebyla nikdy v celých svých známých dějinách dobývána ani obléhána.

Radnice je každoročně svědkem obnovené dobrušské pouti

Ve věžní komůrce, která byla zbourána až ve 20. století, se nacházelo obydlí hlásného, jehož úkolem bylo mj. včasné ohlášení případných požárů.

Vysoká radniční věž byla až do druhé poloviny 20. století nejvýraznější městskou i krajinnou dominantou. Nová necitlivá výstavba však tuto její původní esteticky vysoce hodnotnou funkci zcela zlikvidovala.

V hlavních prostorách radnice zasedal až do roku 1765 hrdelní soud. O tom však jsou bližší údaje v následující části této publikace. Na tuto „tradici“ navázalo využití radničních prostor jako strážnice

v letech 1848-1850 a později i jako šatlavy a sídla městských strážníků.

Radnice měla i své sklepní prostory. Sloužily jako sklad vína a kořalky, v nejsušším sklípku byl sklad solí. U radnice stávala ještě před několika málo desítkami let benzinová čerpací stanice využívající část podzemních prostor pro své zásobníky pohonných hmot.

Po krátkou dobu sídlila v objektu radnice také spořitelna. Po druhé světové válce přestala radnice sloužit jako sídlo městské samosprávy, když se městský národní výbor přemístil do čp. 11 na náměstí F. L. Věka. V radnici pak zůstaly jen reprezentační prostory, zejména obřadní síň. Občas se zde konala i významná slavnostní zasedání národního výboru.

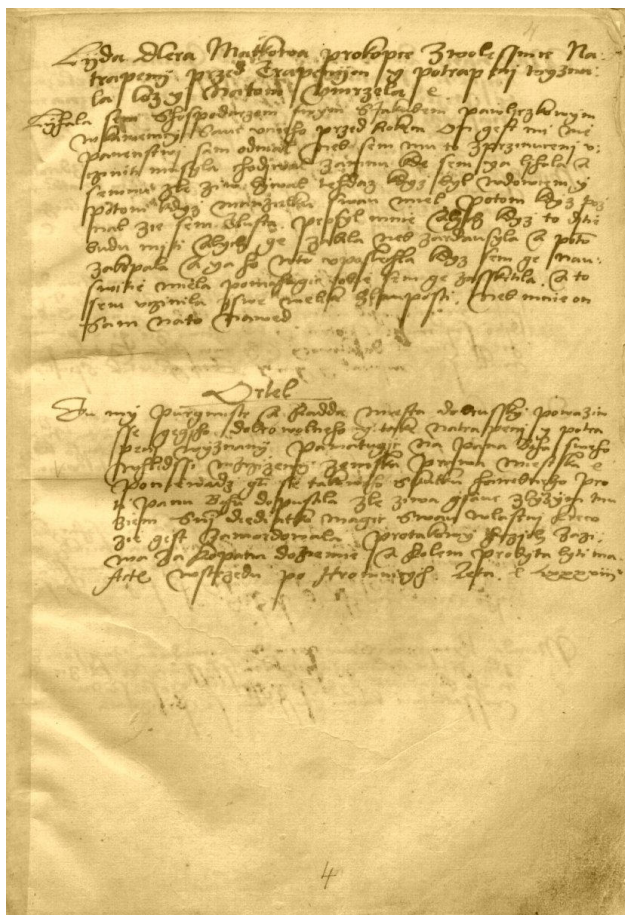
Až do poslední rekonstrukce byl v přízemí radnice umístěn městský archiv, později jako deponovaná součást Státního okresního archivu v Rychnově nad Kněžnou. Část prostor se využívala i pro instalování krátkodobých výstav archivu a městského muzea. Radniční věž byla zpřístupněna jako turisticky vyhledávaný objekt, zejména pro dalekou vyhlídku.

V současnosti slouží hlavní prostory radnice reprezentačním účelům Městského úřadu v Dobrušce. Je zde svatební obřadní síň, kde jsou rovněž vítáni do života noví občané města. Pořádají se v ní i některé kulturní akce, například koncerty, a slouží pro přijímání významných hostů. V roce 2008 zde byla instalována expozice připomínající světově proslulého malíře Františka Kupku.

Věž radnice s přístupem po vnějším schodišti je využívána pro turistický ruch. Najdete zde i expozici „Hrdelní právo města Dobrušky“. Návštěvníci mohou vystoupit i na věžní ochoz, odkud jsou překrásné pohledy na okolní krajinu, zejména na panoráma Orlických hor a při zvláště dobré viditelnosti i Krkonoš.

Více jak čtyřsetletá historie dobrušské radnice je úzce spjata s dějinami města a jeho blízkého okolí, které také pomáhala spoluvytvářet. V ní a v jejím bezprostředním sousedství se odehrávaly události, jež ovlivňovaly a formovaly život a osudy našich předků a předchůdců. Pro obyvatele i návštěvníky Dobrušky se radnice stala již trvalým atributem našeho města, připomínajícím jeho doby těžké i slavné.

Dobrušský hrdelní soud

Zápis v dobušské smolné knize

Užívání hrdelního práva lze v Dobrušce předpokládat již od konce 13. století. Pradávná tržní osada Lešno, jak se tehdy Dobruška nazývala, vznikla na okraji hraničního pralesa a na křižovatce

důležitých obchodních stezek. Že osada nabyla městského charakteru ještě před drslavickou kolonizací, potvrzuje i tzv. narovnání pana Mutiny z Dobrušky z roku 1320. Je více než pravděpodobné, že projíždějící bohaté kupecké karavany i samo město nezůstaly ušetřeny loupeživých přepadů. Za této situace byla otázka bezpečnosti ve městě a okolí spolu s exemplárním potrestáním dopadených zločinců prvořadým zájmem měšťanů, protože na ní do značné míry závisela i prosperita jejich živností.

Privilegiem hrdelního práva pak město obdařil Mutinův syn, pan Sezema z Dobrušky, 26. května 1364, kdy udělil Dobrušce tzv. práva magdeburská čili hradecká, jejichž nedílnou součástí bylo také právo hrdelní. Byla to vlastně delegovaná soudní pravomoc, již nejprve pověřil panovník jmenovaného feudála a ten ji zase přenesl na své měšťany, ovšem jen v takové míře, kterou pokládal za účelnou.

Hrdelní městský soud tvořili purkmistr a konšelé, tedy kupci a řemeslníci, lidé prostí a neučení. Ti soudili nejprve jen podle nepsaného zvykového práva, jehož základem bylo Desatero Božích přikázání a vzorem jim byly starší souzené případy, přebírané z říšských měst Magdeburku nebo Norimberku. Protože se tyto soubory městských práv od sebe značně lišily, bylo vždy v příslušném privilegiu stanoveno, dle kterého z těchto vzorů se má město řídit. Sféra norimberského vlivu se uplatňovala v jižních a středních Čechách včetně Prahy, zatímco severní polovina království se řídila tzv. právy magdeburskými. Významným střediskem soudnictví ve východních Čechách byl Hradec Králové, dle něhož byla později tato práva označována také jako hradecká.

Ke sjednocení práva v zemi došlo až v roce 1610, kdy zemský sněm prohlásil za jediné přípustné právo v Čechách zákoník Mistra Pavla Kristiána z Koldína z roku 1579, tzv. Práva městská Království českého. V roce 1548 zřídil v Praze král Ferdinand I. tzv. apelační soud jako nejvyšší odvolací instanci, kam se měly jednotlivé hrdelní soudy obracet pro poučení. Později podle tzv. Obnoveného zřízení zemského z roku 1627 byli v čela městských soudů postaveni královští nebo vrchnostenští rychtáři a podle Deklaratorií Ferdinanda III. z roku 1640, a zvláště podle jejich doložky z roku 1644, musely být všechny rozsudky v trestních věcech, kromě naprosto zřejmých,

potvrzeny apelačním soudem. Dalším zákoníkem, vydaným ještě před zrušením dobrušského výsadního hrdelního práva v roce 1765, bylo tzv. Nové právo útrpné a hrdelní Josefa I. z roku 1707, které mj. též nařizovalo, že při každém soudu musí působit zvláštní právník.

Protože však úroveň většiny hrdelních soudů, které rozhodovaly o nejvyšších trestech včetně trestu smrti, zůstávala až neuvěřitelně nízká, zredukovala královna Marie Terezie s platností od 1. ledna 1766 počet hrdelních soudů v Čechách z dosavadních 391 na 24. Tehdy bylo zrušeno i dobrušské hrdelní právo.

Jurisdikční obvod bývalého dobrušského hrdelního soudu tvořila všechna tehdejší města, městečka a vsi trčkovského a od roku 1635 colloredovského dominia, které do té doby tvořily 132 obce panství opočenského a smiřického a od roku 1635 78 obcí již bez Smiřicka. K dobrušskému právu posílali však také své provinilé poddané i okolní drobní feudálové a někdy sem přikazovali některé zvláštní případy i krajští hejtmani.

Dobrušský hrdelní soud zřejmě nejprve zasedal v původní staré radnici, která stávala v místě dnešního protějšího nárožního domu čp. 14 s podloubím do Novoměstské ulice, v jehož podzemí bývalo těžké šatlavní vězení a ve dvoře i mučírna. Okolo poloviny 16. století přesídlil soud do nově vybudované renesanční radnice uprostřed náměstí, kam vedla ze staré šatlavy podzemní chodba. Na průčelí radniční věže podnes visí popravní čili šatlavní zvonek z roku 1607 s německým nápisem: „Bist du ein Richter, so richte recht, Gott ist dein Richter, du bist sein Knecht“, tj.: „Jsi-li soudcem, suď spravedlivě, Bůh je tvým soudcem, ty jsi Jeho sluhou.“

Příslušnou radniční místnost, kde tehdejší hrdelní soud zasedal, dnes již nenajdeme. Několikeré požáry města, při nichž vyhořela i radnice a přestavby s nimi spojené, změnily původní interiér k nepoznání. Při těchto stavebních úpravách vzala také za své i většina podzemních chodeb. Rovněž i vzhled tehdejšího náměstí byl jiný. K radnici se v místech dnešní sochy F. L. Věka přimykal dvůr se stájem, kolnami, strážnicí a pivovarem. Samo náměstí se značně svažovalo k Vodní neboli Novoměstské bráně u potoka Brtvy. Dnešní, téměř vodorovná plocha, byla docílena až pozdějšími navážkami.

Z písemných pramenů, které se o dobrušském hrdelním právu dochovaly, je to především tzv. černá neboli smolná kniha z roku 1588, obsahující soudní výsledky a výpovědi provinilců, rozsudky i jejich provedení a hrdelní zápisy podmíněně odsouzených. V druhé části jsou pak zápisy týkající se dobrušské katovny, jejich obyvatel i majetku, zvláště pak pozemkového. Mnohé z projednávaných trestních případů byly zapisovány na volné listy a některé i do dalších městských knih, zvláště do tzv. právních manuálů. Některé písemnosti jsou dochovány v archivu bývalého pražského apelačního soudu a ve Státním oblastním archivu v Zámrsku, kde jsou zejména spisy o pronásledování evangelíků.

Ale všechny tyto dochované písemné prameny jsou značně mezerovité. Vždyť ze čtyř staletí trvání dobrušského hrdelního práva chybí jakékoliv údaje pro celkovou dobu 295 let! Zřejmě i zde dokonaly své zákazonosné dílo časté požáry města. Po dnešní dobu je nám známo pouze 311 procesů z let 1564-1765, v nichž bylo žalováno 412 osob – 293 muži a 119 žen. Ale skutečný počet souzených musel být několikanásobně vyšší.

Trestní a inkviziční řízení, které před hrdelním soudem probíhalo, bylo dosti složité. Na základě udání soud zajistil konkrétní osobu a vyslechl i případné svědky. Vyslechnut byl také podezřelý, na něhož ještě nemusela být uvalena vazba. K té došlo, posílalo-li se podezření v předchozím řízení. K zatčení byl oprávněn jedině hrdelní soud a to i v obvodu jurisdikce jiného práva. Jiné soudy než hrdelní směly zatknout zločince jen tehdy, byl-li přistižen při činu, a do tří dnů ho předat příslušnému hrdelnímu soudu. Při zatčení byla zajištěná osoba podrobena tělesné prohlídce, nemá-li při sobě kompromitující materiál či nenese-li na těle cejchování nebo stopy po mučení, prozrazující člověka, který byl již v minulosti pro hrdelní zločiny vyšetřován. Současně se prováděla domovní prohlídka. Aby byl řádně využit moment překvapení, byl ihned po zatčení prováděn sumární výslech a někdy i konfrontace se svědky. V době co nejkratší muselo být rovněž prohlédnuto místo činu a nalezené předměty zajištěny, eventuálně též ohledána mrtvola, nebo případně nařízena její exhumace. Ženy podezřelé z vraždy novorozeněte měly být rovněž lékařsky prohlédnuty. Po zjištění těchto skutečností přistoupil

soud k tzv. řádnému examenu obviněného. Tento podrobný výslech prováděli dva soudci s písařem. Když se inkvizit nepřiznal, byli znovu vyslechnuti svědkové, tentokrát přísežně. Teprve až v tomto stadiu byla obviněnému povolena obrana, na jeho žádost mu přiveden obhájce, tehdy nazývaný právní přítel, a zapůjčeny mu k nahlédnutí soudní spisy. Nyní mohl vést svědecké důkazy své nevinu a proti obžalobě podat tzv. odvodní spis, spolupodepsaný přísežným advokátem.

Popravní zvonek na radnici

Při vynášení rozsudku, kdy rozhodování podle zákoníku bylo pro neučené soudce mnohdy velice obtížné, mohl se hrdelní soud kdykoliv obrátit k apelačnímu soudu se žádostí o naučení, které potom musel plně respektovat.

Pokud se inkvizit nepřiznal, nebyla obvykle celá věc pokládána za průkaznou a pak ho buď propustili pro nedostatek důkazů, anebo jednalo-li se o člověka do té doby zcela bezúhonného, byla

mu povolena tzv. očišťovací přísaha, jíž se zbavil žaloby úplně. V případě, kdy indicie proti obviněnému přinášely jen poloviční důkaz, mohl soud tzv. mezitímním rozsudkem nařídít mučení čili torturu. To však bylo možno jen u těch deliktů, na něž zákon stanovil trest smrti.

Proti rozsudku se mohl odsouzený písemně odvolat k apelačnímu soudu. Proti odvolacímu rozsudku ovšem již žádné opravné prostředky neexistovaly. Pak už jen zbývala žádost o milost instanční cestou k panovníkovi. Potvrdil-li delikvent těsně před popravou dříve uvedená jména spolupachatelů i všechny své předběžné výpovědi s doložkou „na tom všem chci zemřít“, byla výpověď považována za pravdivou a vina spolupachatelů za prakticky dokázanou. Až do vyhlášení Nového práva útrpného a hrdelního měl odsouzenec ještě jakousi naději: mohl doufat v přetržení provazu či v to, že kat třikrát tne a on zůstane ještě živ, anebo dokonce, že se najde žena, která se za něho provdá. Všechny tyto pozůstatky zvykového práva byly jmenovaným zákoníkem zrušeny.

Mučením neboli právem útrpným soud vymáhal nejenom delikventovo doznání v souzeném případě, ale i eventuální doznání k dalším zločinům, prozrazení spolupachatelů, úkrytu lupu a další bližší okolnosti. Výpověď na mučidlech byla považována za průkaznější než výpověď pod přísahou – už i z toho důvodu, že bez jejich použití by prý ďábel bránil provinilému ke kajícímu doznání!

Ovšem i tehdejší zákonodárci si byli jasně vědomi, jak nejisté a nebezpečné je používání útrpného práva. Kristián z Koldína o tom praví: „.... Právo zajisté útrpné jest věc nejistá, nebezpečná, která pravdu častokráte zklamává...Lépe jest, aby vinného zasloužení bez pomsty zůstalo, nežli aby nevinný nespravedlivě odsouzen býti měl.“

Z těchto důvodů bylo také používání tortury značně omezeno. Od mučení byli zcela osvobozeni všichni příslušníci vyšších stavů kromě určitých výjimek, mládenci pod 18 a dívky pod 15 let, staří lidé nad 60 let, zdálo-li se soudci, že nejsou dostatečně „čerství“, choromyslní, hluchí, němí a nebezpečně nemocní, těhotné ženy a šestinedělky.

Skutečnému mučení nejprve předcházely jenom výhrůžky. Nejprve to byla pohrůžka mučením a dala se použít i proti těm oso-

bám, které byly jinak z tortury vyňaty. Vyslýchaný byl odveden do mučírny, kde mu byl představen kat s příslušnými mučícími nástroji a celkově s ním bylo jednáno tak, jako kdyby měl být skutečně trápen.

Dalším stupněm byla pohružka s vložením ruky mistra po-pravního. V tomto případě byl delikvent kupříkladu přivázán na žebřík nebo mu nasazeny palečnice, ale nástroje doopravdy použity nebyly. Šlo jen o to, vyvolat v něm dojem, že při neúspěšné pohružce bude týrán doopravdy.

Skutečné mučení bylo rozděleno do několika zákonem předepsaných stupňů. Prvním byla vazba čili šněrování, spočívající v tom, že delikventovi byly ruce od loktů až po zápěstí pevně omotány provazem, který byl utahován dřevěným roubíkem, až se zarýval hluboko do svalstva rukou. Druhým stupněm byly palečnice, dvě plochá železa, která se pomocí šroubů stahovala. Mezi ně byly vsunuty vyšetřovancovy palce rukou a stahováním šroubů drceny. Španělské boty, jak se nazýval třetí stupeň, byly stejného principu. Rozdíl spočíval jen v tom, že zde železo tvořila holeň boty, na vnitřní straně opatřené ostrými hroty, zarývajícími se při utahování šroubů hluboko do nohy trápeného nešťastníka. Dalším stupněm byl žebřík čili tažení za sucha. V tomto případě byl vyšetřovaneč položen na žebřík, ruce mu svázané za zády a připoutány k horní příčce žebříku a nohy přivázány na provaz, který se navíjel na otočný hřídel umístěný u paty žebříku. Otáčením hřídele se delikventovo tělo napínalo tak, že mu byly vyvráceny ruce z ramenních kloubů a mnohdy i potrhána kůže a svalstvo. Poslední a nejvyšší stupeň mučení se dal na vyšetřovanci již na žebříku strženém. Svazkem osmi svíček mu kat páлил levý a pravý bok a puchýře spálenin rozdíral dřevěnou třískou.

Byla-li právem útrpným vyšetřována skupina obviněných, měly být nejprve trápeny osoby fyzicky slabší nebo ženy, zkrátka ty, u nichž se dal předpokládat nejslabší odpor.

Chování delikventů na mučidlech bylo pozorně sledováno a zapisováno krevním písařem. Zvlášť ostře a bezohledně se tortura používala proti Židům, považovaným za mimořádně zatvrzelé.

Pokud je známo, bylo v Dobrušce právo útrpné použito celkem proti 74 osobám, z nichž bylo třikrát trápeno 8, dvakrát 14 a

jednou 52 osoby. Pohrůžka s představením kata i s nástroji, ale bez skutečného mučení, byla použita proti pěti delikventům. Osm osob bylo po provedené tortuře propuštěno na svobodu a jeden vyšetřovatel následkem krutého týrání zemřel.

Když někdo kruté mučení přežil bez doznání a byl propuštěn na svobodu, obvykle dožíval jenom jako mrzák.

Všechna souzená provinění byla trestána neobvykle přísně, neboť většinu delikventů postihoval zákon smrti. Víra v posmrtný život nepovažovala smrt člověka za jeho absolutní konec. Veřejné mínění ovládal i názor, že čím tvrdší pokání na zemi, tedy v tomto případě trest, tím shovívavější soud na věčnosti. Protože míra provinění určovala i míru trestu, byly také jednotlivé druhy poprav odstupňovány až do nesmyslné krutosti.

Za dobu své existence vynesl Dobrušský hrdební soud tyto známé rozsudky smrti, které byly také vykonány: lámání kolem a vpletení do kola – dvakrát, stětí mečem a vpletení do kola – dvakrát, upálení – šestkrát (z toho jeden zemřel před popravou, pak s'at a zakopán), stětí mečem a upálení – dvakrát (z toho jednou s klisnou), zahrabání za živa a probití kulem – šestkrát, stětí mečem, zahrabání a probití kulem – čtyřikrát, oběšení – jedenadvacetkrát, stětí mečem – dvacetkrát. Ve dvou případech není způsob popravy znám.

U některých delikventů byl trest smrti ještě ztřeštěn dřívím řemenů ze zad – dvakrát, trháním prstů kleštěmi – dvakrát a štípáním těla rozžhavenými kleštěmi – dvakrát.

Nejstrašnější druhem popravy bylo čtvrcení, které se provádělo pomocí koní, zapřažených ke každé odsouzenově končetině. Tento trest byl v historii Dobrušského hrdebního práva vyneslen jenom jednou a ještě byl cestou milosti změněn na stětí mečem. Tak byl potrestán bývalý hlásný opočenského zámku Jan Žiška, který za úplatek propustil vězněného vraha a sám s ním také uprchl. Jinak určoval Koldínův zákoník tento trest výhradně za tzv. loupeže lidí.

Neméně krutým trestem, který byl vyměřen výhradně mužům, bylo lámání kolem. Exekuce se prováděla tak, že delikventovi, připoutanému s rozepjatými končetinami ke kolíkům zatlučeným v zemi, byly údery těžkého dřevěného kola, po obvodu opatřeného železnou hranou, postupně přeráženy kosti na rukou i nohou. Byl-li

stanoven trest lámání shora dolů, byla vedena první rána na hrdlo a zbytek popravy se již vykonal na mrtvém těle odsouzenecově, které bylo nakonec do kola vpleteno a s ním vztyčeno na kůl. Při trestu zdola nahoru byla rána na hrdlo teprve ranou poslední. Tak byli trestáni mordýři, vražedné rodice, traviči a pachatelé násilného smilstva na nedospělých dívkách.

Smrt upálením byla určena rouhačům, kacířům, čarodějníkům, penězokazům, žhářům a sodomistům, s nimiž bývalo upáleno i zneužitě dobytče. Zákoník Josefa I. přinesl těmto odsouzenecům alespoň částečné zmírnění tím, že delikvent byl u kůlu hranice přiškracen, nebo mu byl na krk zavěšen pytlík se střelným prachem.

Další krutou smrtí, tentokrát určenou zase jenom ženám, bylo zahrabání za živa a probití kůlem. Delikventka byla v tomto případě svržena spoutaná do vykopané jámy a obložena kopřivami a bodláčím. Pak, až jí byl k srdci přiložen okovaný kůl, byla zahrnuta hlínou; nato kat udeřil na kůl palicí. Tak byly trestány vražedkyně novorozenat, travičky i čarodějnice

Všechny tyto ukrutné tresty čtvrcení, vplétání do kola, upalování i zahrabávání za živa byly později zmírňovány tím, že delikvent byl nejprve sťat mečem a zbytek exekuce proveden již na mrtvém těle, neboť odstrašujícího smyslu trestu mělo být v každém případě dosaženo. Obdobně bylo nakládáno i s odsouzenecem, kteří před vykonáním rozsudku v šatlavě zemřeli.

Dalším druhem popravy bylo oběšení, trest smrti sice relativně lehčí, ale považovaný za zvlášť potupný. Tato pokuta byla vypsána především na zloděje, tuláky a lupiče. Oběšenci obvykle zůstávali na šibenicích až do další popravy nebo dokonce až do zetlení. Z toho důvodu směl být tento trest vykonáván výhradně nad muži, aby eventuálně obnažené mrtvé tělo ženské delikventky nebudilo veřejné pohoršení.

Smrtí mečem byla trestána všechna ostatní provinění a z těžkých hrdelních zločinů, na které byly jinak vyměřeny krutější tresty, pak ty, kde míra provinění nebyla tak značná. Často také mnozí delikventi odsouzení k oběšení prosili cestou milosti o změnu tohoto trestu na smrt mečem.

Stětí mečem bylo také jediným druhem popravy, kdy za určitých okolností nemuselo být mrtvé tělo zahrabáno na popravišti, nýbrž pochováno na hřbitově, ovšem v ústraní.

Radnice a náměstí F. L. Věka z ptačí perspektivy

Všechny spáchané hrdelní zločiny však nebyly ihned trestány smrtí. Byla-li u provinilce dostatečná záruka polepšení, pak mohl být „na mnohé přímluvy vzácných a poctivých lidí“ nebo na dostatečnou peněžní záruku a někdy kupodivu dokonce bez obojího, odsouzen k smrti jen podmíněčně na tzv. hrdelní zápis a propuštěn na svobodu. Je zajímavé, že se tak stávalo i recidivistům, kteří obyčejně však později potupné smrti stejně neunikli.

Z nižších tělesných trestů bylo v Dobrušce použito čtyřikrát uříznutí ucha, patnáctkrát vypálení cejchu, jedenáctkrát výprask neboli pardus a devětkrát vymrskání metlami. Časté byly také tresty vypovězení, které bývaly spojovány s vymrskáním a vyvedením z města katem či biřicem. Trestem zahanbujícím bylo vystavení na pranýři.

Z trestů na svobodě byla v Dobrušce vynesena řada ortelů nucených prací v poutech a železech na obecním nebo panském díle, při dlouhodobých na pevnostních pracích v Uhrách anebo tresty

nucených prací v trestanecké manufaktuře, tzv. špinhauze (přádelně). Trestů šatlavního vězení vyneslo dobrušské právo jen 14 a z toho ještě v devíti případech to byla délka odpykané vazby. Problémem zde bylo vyživování odsouzenců, kteří se měli stravovat na vlastní náklady.

Mimořádnou záležitostí v dějinách dobrušského hrdelního práva byla amnestie císaře Leopolda I., vyhlášená u příležitosti jeho sňatku s Eleonorou Magdalenou Falckou roku 1676, která zachránila život delikventům Václavu Pýrovi a Magdaleně Varhaníkové, uvězněným pro smilstvo, krádež a žhářství.

Z procesů vedených před zdejším hrdelním právem bylo zvlášť ostudné pronásledování evangelíků. Boj proti nim se stal stěžejním bodem habsburské vnitřní i zahraniční politiky. Již císařským mandátem z roku 1624 byla v pobělohorských Čechách všechna nekatolická vyznání s výjimkou izraelského zakázána a Obnovené zřízení zemské prohlásilo nekatolíky za zjevné rušitele obecního pokoje. Zákoník Josefa I. jim hrozil „....hrdelní nebo jinou tělesnou pokutou.“. Velmi přísný byl i patent Karla VI. z roku 1725. V letech 1726-1752, tedy v době jeho uplatňování, bylo v Dobrušce proti evangelíkům vedeno 27 procesů. Konec jejich pronásledování ze strany zákona učinil až toleranční patent císaře Josefa II. z 13. listopadu 1781.

Krutou stránku tehdejšího soudnictví představuje také pronásledování a brutální trestání cikánů. Tento svobodný kočovný lid, pocházející z Přední Indie, byl zatlačován tatarskou a tureckou expanzí až do uherských nížin a odtud posléze i k nám. Nestarší zprávu o nich přináší k roku 1241 tzv. Dalimilova kronika, která je považuje za tatarské vyzvědače. Staré letopisy české k roku 1416 konstatují, že tohoto roku se po české zemi toulali cikáni a okrádali lidi. Císařský mandát z roku 1549 je vypověděl ze země a další výnosy proti nim se neustále zostřovaly, až roku 1689 dekret místodržících nařizoval, aby všichni cikáni, kteří do tří dnů neopustí zemi, byli oběšeni. Podle císařského dekretu z roku 1697 měli být oběšeni všichni dopadení muži, ženy a děti zohaveny uřezáním nosů a uší a pak vypuzeny za hranice. Mandát císaře Karla VI. nařizoval všet i ženy.

Dobrušským hrdelním právem bylo v letech 1710-1753 souzeno celkem 11 cikánů. Z toho 3 muži byli oběšeni, 2 ženy sťaty, ostatní u šibenice mrskáni, uřezány jim uši a vypálen cejch.

Těžké šatlavní vězení, jak již svrchu zmíněno, bývalo v podzemí dnešního domu čp. 14. Lehké vězení pro dlužníky bylo spolu s obydlím biřice v dnešním čp. 15, v menším protějším stavení u tehdejší Novoměstské brány.

Zadní vězení bylo určeno pro těžkou vazbu a bylo vybaveno kládou a řetězy. Pro nejtěžší zločince byly určeny samovazby. Ve vazbě se musel vězeň živit zásadně na vlastní útraty. Neměl-li prostředky, pak hradil náklad žalobce, s čímž pak bývaly věčné potíže. Přímo zoufalá pak byla situace nemajetného chudáka, který nemohl čekat pomoci odnikud, leda z náhodných milodarů.

Za vězně sice zodpovídal soudu městský rychtář, ale za případné útky, a bylo jich celkem dvanáct a dva nezdařené, byl velmi přísně stíhán biřic.

Dobruška měla celkem tři popraviště. Šibenice stála ve Valských Dolech na návrší nad bývalým lomem, tedy již na valském katastru. Ještě počátkem 20. století se pahorku říkalo „Šibeničnick“. Šibenice měla vysokou kamennou podezdívku, nad níž byla vztyčena trámová konstrukce. Druhé popraviště bylo na Novoměstském kopci vpravo od silnice, kde stojí socha Nejsvětější Trojice z roku 1809 a kde se podnes udržel název „Na stínadlech“. Směrem k Opočnu bylo v dnešních Archlebových sadech třetí popraviště, kde byli zločinci popravováni těmi nejkrutějšími způsoby. Na místě bývalého popraviště stojí kaplička sv. Jana Nepomuckého, jejímž zakladatelem byl prý syn posledního dobušského kata Jan Zelinger.

Na náměstí F. L. Věka, na místě blíže neznámém, stával pranýř. Nebylo-li stanoveno jinak, vykonávalo se u pranýře i cejchování a mrskání metlou. Před kostelem sv. Václava byla zase umístěna trdlice, již byly většinou trestány pomlouvačné nebo nestoudné ženy. Za protireformace byli na ní vystavováni „zarputilí“ nekatolíci, jejichž souvěrci však jedné prosincové noci roku 1631 trdlici zničili.

Všechny tyto symboly feudální justice byly odstraněny na základě nařízení císaře Josefa II. z 8. července 1788.

Rozsudky hrdelního soudu vykonával kat se svými pomocníky, který s celou svojí rodinou i čeládkou byl považován za osobu stavu sníženého. Mezi snížené lidi patřil také biřic neboli šatlavní hospodář, který v Dobrušce ještě vykonával funkci právního posla.

Z dochovaných písemných záznamů nelze zjistit přesnou chronologickou posloupnost dobrušských katů. Lze sestavit jen přibližný přehled, v němž uvedená data značí roky, v nichž se příslušné jméno vyskytuje: Michal 1590-1593, Jakub Zvířecí 1599-1615, Martin Piskáček 1623-1626, Jiřík Kruber 1640-1642, Tomáš Zvířecí 1642-1650, Jiřík Křeh st. 1652-1683, Kristián 1692-1695, Jiřík Křeh ml. 1697-1699, Václav Šolc 1703-1715, Jiří Žiška st. 1729-1755, Josef Janata 1755-1763, Jiří Žiška ml. 1763-1766, Šolc 1766, František Zelinger 1766-1780.

Dobrušský kat byl povinen mimo vykonávání rozsudků hrdelního soudu, kde byl za jednotlivé úkony placen podle předepsaného tarifu, také uklízet a zakopávat mršiny. Navíc byl povinen dodávat zdarma potřebné mazání k dobrušským zvonům a každoročně odevzat rychtáři, primátorovi a radnímu písaři po páru rukavic. Funkci pohodného vykonával však dobrušský kat přes své pacholky i na celém panství, za což mu náležely kůže padlého dobytka, které prodával židovským koželuhům.

S ubývajícím počtem poprav a konečně s úplným zrušením zdejšího hrdelního práva patentem Marie Terezie o reformě soudnictví z 15. července 1765 se stal základní složkou obživy posledního dobrušského kata, nyní již prakticky jen pohodného, příjem ze zakopávání zdechlin a výnosu vlastního zemědělského hospodářství, které při katovně měl.

Dobrušskou katovnu postavil roku 1590 první známý kat Michal na pozemku darovaném obcí, o samotě, tehdy daleko za městem na levém břehu potoka Brtvy, v místech, kde dnes končí zahrada při Husově sboru Církve československé husitské. Pozdější držitelé k ní přikupovali pozemky jak od města, tak od soukromníků. Nejvíce pozemků přikoupil od měšťanů popravní mistr Jiřík Křeh st. a jeho manželka Dorota v letech 1656-1692. Polnosti ležely převážně u lesa Halína s výjimkou jedné role u městských hradeb. Z pozemků se platil běžný svatojiřský a svatohavelský úrok.

Katovna, která mívala staré čp. 67 b, nové čp. 142, byla zbořena roku 1908. Posledním jejím obyvatelem byl městský drnomistr Vojtěch Flígr.

Radnice po poslední opravě